

КАТЕГОРІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В НАУЦІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

CATEGORY OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL SUPPORT IN THE SCIENCE OF ADMINISTRATIVE LAW AND IN THE LEGISLATION OF UKRAINE

Кисіль Л.С., к.ю.н., доцент,
старший науковий співробітник

Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем адміністративного права щодо уніфікації понятійної термінології. Доведено, що розвиток науки адміністративного права передбачає вироблення та уточнення змісту базових категорій, що характеризують сутність та особливості її предмета регулювання, зокрема категорії організаційно-правового забезпечення. Встановлено, що зазначена категорія не тлумачиться законодавцем та дискутується у теоретичних дослідженнях учених. Аналіз наукової літератури підтверджує, що поняття «організаційно-правове забезпечення», «адміністративно-правові засади», «адміністративно-правові основи», «адміністративно-правові аспекти», «адміністративно-правове регулювання», «адміністративно-правове забезпечення», «публічне адміністрування» тощо доволі часто використовуються як синонімічні. При цьому більшість учених не визначає їх зміст та здебільшого використовує інтегративний підхід, об'єднуючи окремі складові частини кожного з них для забезпечення повноти вирішення конкретного наукового завдання. Отже, до предметів наукових досліджень, які присвячені організаційно-правовому забезпеченню, потрапляє досить розгалужений перелік різних явищ та процесів, що робить категорію «організаційно-правове забезпечення» невизначеною.

Аргументовано, що поняття «організаційно-правові засади» та «організаційно-правове забезпечення» є близькими за змістом, але не тотожними, оскільки термін «засади» означає основи чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; а термін «забезпечення» – дію за значенням «забезпечити»; передбачає застосування сукупності адміністративних, фінансових, організаційних, інформаційних та матеріально-технічних засобів пізнання таких явищ/діяльності. Водночас вони є ширшими, ніж поняття «адміністративно-правові засади», «адміністративно-правові основи», «адміністративно-правові аспекти», «адміністративно-правове регулювання», «адміністративно-правове забезпечення», оскільки їх нормативна складова частина не обмежується нормами лише адміністративного права.

Ключові слова: категорія «організаційно-правове забезпечення», наука адміністративного права, адміністративне законодавство.

The article devoted to the coverage of one of the current theoretical and methodological problems of administrative law – the unification of conceptual terminology. It is substantiated that the development of the science of administrative law involves the development and clarification of the content of the basic categories that characterize the essence and features of its subject of regulation, and, in particular, the category of "organizational and legal support". It was found that this category does not interpret by legislator and is discussed in theoretical studies of scientists only. The analysis of the scientific literature confirms that the concepts of "organizational and legal support", "administrative and legal principles", "administrative and legal bases", "administrative and legal aspects", "administrative and legal regulation", "administrative and legal support", "public administration", etc. are often used as synonyms. However, most scientists do not define their content and mostly use an integrative approach, combining the individual components of each of them to ensure the completeness of the solution of a particular scientific problem. This leads to the fact that the subjects of scientific research, which are devoted to organizational and legal support, includes a fairly extensive list of various phenomena and processes, which makes the category of "organizational and legal support" indefinite.

According to the author's position: the concepts of "organizational and legal principles" and "organizational and legal support" are the closest in meaning, but not identical, because the term "principles" means the basis of something; "provision" means an action with the meaning "provide"; both of categories "organizational and legal framework" and "organizational and legal support" provide for the use of a set of administrative, financial, organizational, informational and logistical means of understanding such phenomena/activities. At the same time, they are broader than the concepts of "administrative-legal principles", "administrative-legal bases", "administrative-legal aspects", "administrative-legal regulation", "administrative-legal support", as their normative component is not limited by norms only administrative law.

Key words: category "organizational and legal support", science of administrative law, administrative legislation.

Розвиток науки адміністративного права передбачає вироблення та уточнення змісту базових категорій, що характеризують сутність та особливості її предмета регулювання, зокрема категорії організаційно-правового забезпечення. Проведені нами наукові пошуки дають змогу стверджувати, що зазначена категорія не тлумачиться законодавцем та дискутується у теоретичних дослідженнях учених. Більш того, слід визнати, що поняття «організаційно-правове забезпечення», «адміністративно-правові засади», «адміністративно-правові основи», «адміністративно-правові аспекти», «адміністративно-правове регулювання», «адміністративно-правове забезпечення», «публічне адміністрування» тощо доволі часто використовуються як синонімічні. При цьому більшість учених не визначає їх зміст та здебільшого використовує інтегративний підхід, об'єднуючи окремі складові частини кожного з них для забезпечення повноти вирішення конкретного наукового завдання. Отже, до предметів наукових досліджень, які присвячені організаційно-правовому забезпеченню, потрапляє досить розгалужений перелік різних явищ та процесів, що робить категорію «організаційно-правове забезпечення» невизначеною.

Щоби сформулювати поняття «організаційно-правове забезпечення», доцільно розкрити зміст його ознак, закри-

плених у законодавстві, наукових працях, зокрема шляхом порівняння з ознаками інших вищезгаданих категорій.

Зокрема, слово «засади» вживається в українській мові у таких значеннях: основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правила поведінки; спосіб, метод здійснення чого-небудь [1, с. 300].

Близько до першого та другого значень воно вживається у Конституції України [2] та назвах низки законів України («Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про засади державної регіональної політики» тощо), але його вичерпне тлумачення в жодному нормативному акті не подається. Наприклад, правові, організаційні та фінансові засади функціонування та розвитку науково-технічної сфери встановлює Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 р. [3]. Правові, економічні, соціальні та організаційні засади містобудівної діяльності в Україні закріплено у Законі України «Про основи містобудування» від 16 листопада 1992 р. [4]. Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері

господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. [5] встановлено організаційні та правові засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. У Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. [6] зазначено, що засади зовнішньої і внутрішньої політики визначають принципи та пріоритети державної політики у відповідних сферах. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. [7] визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. Закон України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 р. [8], відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України, визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз.

При цьому якщо сутність правових засад визначається безпосередньо посиланням на законодавство, що складає основу регулювання тих чи інших суспільних відносин, а економічні й фінансові засади розкриваються через зазначення відповідних механізмів, то зміст і обсяг організаційних та адміністративно-правових засад визначаються по-різному.

У зв'язку з цим ми погоджуємося з позицією Д.Г. Заброди, який пропонує виокремити обов'язкові та факультативні елементи організаційно-правових засад, що закріплюються у законодавчих актах. Зокрема, обов'язковими елементами організаційно-правових засад учений пропонує вважати правову основу (законодавство); об'єкт правового регулювання; пріоритетні напрями; принципи; суб'єкти та їх завдання, функції та повноваження; засоби, за допомогою яких здійснюється врегулювання суспільних відносин, зокрема відповідальності, механізми контролю й нагляду. До факультативних ознак організаційно-правових засад науковець пропонує включити організацію міжнародного співробітництва у відповідній сфері (галузі); інформаційне забезпечення; специфіку фінансування; особливості взаємодії та координації у певній сфері (галузі) [9, с. 45–51].

Конкретизація поняття й змісту організаційно-правових засад містяться у працях науковців. Зокрема, Л. Волошенюк розглядає організаційно-правові засади сучасного адміністративного реформування через комплексний аналіз концептуальних засад взаємозв'язків і взаємозалежності процесів адміністративного реформування та вдосконалення державно-службових відносин в Україні, виявлення факторів взаємовпливу цих процесів, визначення на цій основі перспектив і шляхів їх прискорення та успішного здійснення. Науковець зазначає, що адміністративна реформа є самостійною правовою реформою, яка системно здійснюється переважно у сфері виконавчої влади, реалізується задля трансформації організаційної структури державного управління, зміни (заміни) функцій адміністрування, удосконалення кадрового забезпечення тощо. Відповідно, завданням адміністративного реформування є визначення влади відкритою, прозорою, ефективною та підконтрольною громадянам. Її реалізація сприятиме підвищенню ефективності публічного управління, зокрема якості надання адміністративних послуг, запобігатиме можливостям зловживання владою, посилить захист прав і законних інтересів громадян, забезпечуватиме подальший розвиток громадянського суспільства [10, с. 220–228].

На думку О. Навроцького, організаційно-правові засади забезпечення прав та законних інтересів дитини містять обов'язкові та факультативні складові частини. До обов'язкових складових частин автор відносить правову основу, якою регламентовано забезпечення прав та законних інтересів дитини на сучасному етапі розвитку нового для

України інституту публічного адміністрування; пріоритетні напрями, у ході реалізації яких має відбуватися публічне адміністрування прав та інтересів дитини; принципи, на яких побудовано адміністративно-правове регулювання забезпечення прав та законних інтересів дитини; встановлення суб'єктів публічного адміністрування та визначення їх завдань, функцій та повноважень у сфері забезпечення прав та законних інтересів дитини; їх належне кадрове забезпечення; механізми контролю та нагляду щодо забезпечення прав та законних інтересів дитини. До факультативних складових частин належать організація міжнародного співробітництва у досліджуваній сфері; специфіка фінансування потреб дитини та особливості взаємодії органів публічного адміністрування у сфері забезпечення прав та законних інтересів дитини [11, с. 35–38].

Д. Приймаченко та Р. Ігонін, досліджуючи співвідношення понять «організаційне забезпечення судів», «організаційне управління в судах» та «судове управління», дійшли висновку про те, що організаційне забезпечення органів судової влади можна визначати як сукупність адміністративних, фінансових, організаційних, інформаційних та матеріально-технічних заходів, яких вживає державна судова адміністрація, які мають позапроцесуальний характер впливу й спрямовані на створення та підтримання належних умов для ефективного функціонування органів судової влади [12, с. 57–66].

Під організаційним забезпеченням діяльності прокуратури П. Шаганенко пропонує розуміти комплекс нормативно-правових, матеріально-технічних, фінансових, кадрових, інформаційних та оперативних заходів задля досягнення високої ефективності виконання прокуратурою своїх повноважень, що містить регулярну щоденну процесуальну та іншу діяльність органів прокуратури, а також контроль та оцінку виконаної роботи [13, с. 144–147].

О. Синкова зазначає, що організаційно-правове забезпечення управлінського аудиту дає змогу погоджувати цілі, засоби та методи їх досягнення; формувати критерії для оцінки діяльності апарату управління; регламентувати виконання функцій в органі виконавчої влади за змістом і часом; впроваджувати найкращі управлінські технології та зменшувати дублювання, непродуктивні витрати та втрати часу [14, с. 80–82].

Б. Логвиненко, досліджуючи адміністративно-правові засади медичного забезпечення органів внутрішніх справ, зазначає, що їх зміст складають три основних системохарактеризуючих державно-управлінські елементи, а саме модель, функції та форми. Модель визначає особливості організації медичного забезпечення на всіх владно-управлінських рівнях, функції закріплюють основні напрями, види такої діяльності, а форми характеризують зовнішній прояв конкретних організаційно-управлінських дій, спрямованих на безпосередню реалізацію зазначених функцій [15, с. 4–5].

Н. Панова наголошує на тому, що аналіз поняття адміністративно-правових засад розвитку державного управління в Україні дає змогу охарактеризувати їх як сукупність адміністративно-правових норм, які визначають основні цінності, принципи, завдання, форми та методи розвитку нормотворчої і розпорядчої діяльності органі виконавчої влади [16].

Визначаючи сутність адміністративно-правових засад діяльності адміністративних судів, Е. Шевченко звертає увагу на такі моменти: адміністративно-правові засади є засобом включення адміністративного суду до сфери права, умови легітимації його діяльності, закріплення його характеристики як державного органу, суб'єкт адміністративного права, суб'єкт адміністративно-правових відносин; змістом адміністративно-правових засад є правовий статус адміністративного суду, який має бути закріплений законодавством України [17, с. 160–170].

Щодо категорій «правове забезпечення» та «адміністративно-правове забезпечення», то вони є одними

з фундаментальних категорій у науці адміністративного права. Зокрема, їх дослідженням займалися такі вчені, як В. Авер'янов, О. Андрійко, В. Бевзенко, А. Берлач, К. Волинка, В. Головка, А. Денисов, О. Дручек, Р. Ігонін, І. Ієрусалімова, С. Колесников, В. Колпаков, І. Ковлер, Д. Негреша, В. Олефір, А. Селіванов, К. Степаненко, С. Стеценко, Б. Стародубський, Г. Тимчик, Ю. Юдін.

Означена проблематика є предметом багатьох сучасних дисертаційних досліджень, зокрема «Адміністративно-правове забезпечення прав дітей в умовах проведення антитерористичної операції в Україні» (Київ, 2016 р.) А. Пшеничної, «Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки в Україні» (Київ, 2017 р.) Ф. Фатхутдінова, «Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів» (Суми, 2017 р.) А. Долинного, «Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб» (Київ, 2017 р.) К. Крахмальової.

Однак єдиний підхід до поняття як правового, так і адміністративно-правового забезпечення у науці відсутній. Водночас різноманіття поглядів науковців можна певною мірою класифікувати шляхом використання запропонованого О. Дручком підходу до адміністративно-правового забезпечення через призму динамічних та статичних елементів на:

– представників статичного підходу (наприклад, К. Волинка, яка визначає правове забезпечення через категорії дотримання, визнання й гарантування прав і свобод людини) [18, с. 5];

– представників динамічного підходу (наприклад, В. Головка, І. Ієрусалімова, К. Степаненко, Г. Тимчик; зокрема, як діяльність органів державної влади щодо створення умов для реалізації, охорони та захисту прав громадян України за допомогою різноманітних адміністративно-правових засобів трактує адміністративно-правове забезпечення у своїй дисертації «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном» К. Степаненко [19]; на думку І. Ієрусалімової, адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина – це повнота регулювання за допомогою норм адміністративного права суспільних відносин, що виникають для та в процесі їхньої реалізації, а також надання за допомогою цих норм відповідних гарантій, які разом з іншими правовими та неправовими гарантіями утворюють стійку систему можливостей користування правовими цінностями в державі; відповідно, складовими частинами поняття «адміністративно-правове забезпечення» пропонується визнавати адміністративно-правове регулювання, реалізацію адміністративно-правових норм та встановлені нормами адміністративного права гарантії реалізації прав людини й громадянина; при цьому коли йдеться про реалізацію адміністративно-правових норм у межах адміністративно-правового забезпечення, то І. Ієрусалімова під формами реалізації розуміє додержання, виконання та застосування адміністративно-правових норм; у контексті дослідження феномена адміністративно-правового забезпечення суб'єктами реалізації додержання, виконання та застосування адміністративно-правових норм, окрім органів державної влади, визнаються громадяни [20, с. 84]);

– представників статично-динамічного підходу (наприклад, Р. Ігонін, О. Дручек, Є. Колесников; так, цікаво видається позиція Р. Ігоніна, який трактує адміністративно-правове забезпечення «як фактичну наявність адміністративно-правових норм і досягнутий реальний стан їх реалізації суб'єктами державно-владних повноважень <...> Поєднання цих складових частин, які є базовими для поняття «забезпечення», слугує підґрунтям для «реальності» права. Гарантії, зафіксовані на рівні нормативно-правової матерії, створюють потенційні умови для дієвості права, водночас через діяльність суб'єктів державно-владних повноважень

досягаються безпосередність і результативність його впливу на суспільні відносини. Як наслідок, норма права «оживає» та набуває реально визначеного змісту. Такий підхід до розуміння конструкції поняття «забезпечення» властивий реалістичній концепції права» [21, с. 37–43].

Є. Колесников визначає адміністративно-правове забезпечення як здійснюване державою за допомогою спеціального механізму упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону, реалізацію та розвиток. З цього він робить висновок, що адміністративно-правове забезпечення захисту справ споживачів є впливом держави на суспільні відносини задля впорядкування, захисту та охорони відносин між органами влади, споживачами та суб'єктами господарювання, що здійснюється за допомогою норм права та через спеціальний механізм [22, с. 434]. Дещо схоже визначення адміністративно-правового забезпечення, але щодо права інтелектуальної власності дає Г. Римарчук. Вона вважає, що адміністративно-правове забезпечення права інтелектуальної власності – це здійснення державою за допомогою правових норм, приписів і сукупності засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона, реалізація та розвиток [23, с. 8].

Отже, поняття «адміністративно-правове забезпечення» широко використовується в наукових працях, присвячених адміністративно-правовій проблематиці, однак юридична наука ще не виробила загальноприйнятих підходів до розуміння його змісту, що негативно позначається на якості наукових досліджень, у межах яких воно застосовується.

Терміни «організаційно-правові засади», «адміністративно-правове регулювання», «адміністративно-правове забезпечення» тощо зустрічаються у сучасних вітчизняних підручниках і навчальних посібниках з адміністративного права і державного управління. Нині відбувається приведення відповідності їх змісту відповідно до сучасного розуміння публічно-сервісного призначення цих галузей науки з позиції їх соціальної цінності та місця у забезпеченні реалізації прав і свобод людини; впроваджується у науковий обіг категорія «публічне адміністрування».

Викладене дає змогу зробити певні висновки щодо змісту та співвідношення понять «організаційно-правові засади», «організаційно-правове забезпечення», «адміністративно-правові засади», «адміністративно-правові основи», «адміністративно-правове регулювання», «адміністративно-правове забезпечення», «публічне адміністрування».

1) Поняття «організаційно-правові засади» та «організаційно-правове забезпечення» є близькими за змістом, але не тотожними, оскільки термін «засади», відповідно до Академічного тлумачного словника, означає основи чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; а «забезпечення» – дію за значенням «забезпечити»; передбачають застосування сукупності адміністративних, фінансових, організаційних, інформаційних та матеріально-технічних засобів пізнання таких явищ/діяльності. Водночас вони є ширшими, ніж поняття «адміністративно-правові засади», «адміністративно-правові основи», «адміністративно-правові аспекти», «адміністративно-правове регулювання», «адміністративно-правове забезпечення», оскільки їх нормативна складова частина не обмежується нормами лише адміністративного права.

2) Поняття «адміністративно-правові засади» та «адміністративно-правові основи» є синонімічними, адже вони передбачають урегулювання суспільних відносин за допомогою норм адміністративного права.

3) Поняття «адміністративно-правове регулювання» можна визначити як сукупність закріплених у нормах адміністративного права характеристик суспільного явища та правовідносин, що потребують врегулювання за допомогою адміністративно-правових засобів. Серед них слід назвати галузь адміністративного права та її підгалузі, адміністративно-правові інститути, нормативні

адміністративно-правові акти, первинні адміністративно-правові веління, метод і режими адміністративно-правового регулювання, індивідуальні адміністративно-правові акти, юридичні факти, адміністративні правовідносини, адміністративно-правові засоби захисту, адміністративну та дисциплінарну відповідальність.

4) Поняття «адміністративно-правове забезпечення», як і поняття «організаційно-правове забезпечення», застосовується стосовно певної діяльності.

5) Публічне адміністрування – це адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, яка є зовнішнім виразом реалізації завдань (функцій) виконавчої влади, що здійснюється задля задоволення публічного інтересу й відмежовується від законодавчої, судової та політичної діяльності. Це відносно нове надбання науки адміністративного права, що відображає людиноцентристське його спрямування, синонім категорії «державне управління».

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 3. 300 с.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.10.2020).
3. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 13 грудня 1991 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 30.12.2020).
4. Про основи містобудування : Закон України від 16 листопада 1992 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 30.12.2020).
5. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вересня 2003 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> (дата звернення: 30.12.2020).
6. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 30.12.2020).
7. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 30.12.2020).
8. Про національну безпеку : від 21 червня 2018 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 30.12.2020).
9. Заброда Д. Адміністративно-правові засади: сутність та зміст категорії. *Науково-практичний журнал Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2013. № 2. С. 45–51.
10. Волошенко Л. Організаційно-правові засади сучасного адміністративного реформування. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 1 (16). С. 220–228.
11. Навроцький О. Сучасне розуміння організаційно-правових засад забезпечення прав і законних інтересів дітей. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 35–38.
12. Приймаченко Д., Ігонін Р. Співвідношення понять «організаційне забезпечення судів», «організаційне управління в судах» та «судове управління». *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 57–66.
13. Шаганенко П. Поняття організаційного забезпечення діяльності органів прокуратури. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 144–147.
14. Синкова О. Організаційно-правові засади управлінського аудиту в органах виконавчої влади. *Підприємництво, господарство, право*. 2013. № 4. С. 80–82.
15. Логвиненко Б. Адміністративно-правові засади медичного забезпечення органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
16. Панова Н. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Одеса, 2008. 19 с.
17. Шевченко Е. Системність закріплення адміністративно-правових засад діяльності адміністративних судів як чинник ефективності діяльності цього органу держави. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2010. № 4. С. 160–170.
18. Волинка К. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2000. 5 с.
19. Степаненко К. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Дніпропетровськ, 2009. 229 с.
20. Іерусалімова І. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2006. 84 с.
21. Ігонін Р. Проблема доктринального визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення». *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2 (40). С. 37–43.
22. Колесников Є. Поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів. *Форум права*. 2011. № 2. С. 434. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_67 (дата звернення: 30.12.2020).
23. Римарчук Г. Адміністративно-правове забезпечення права інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Львів, 2013. 8 с.